

A DATTÁR

Erdélyi építéstörténeti adatok a XVIII. százév közepéről

A XIX. és XX. százév fordulójának három kortárs Teleki László grófja közül a gyömrői negyven évvel ezelőtt az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába helyezte letétbe a család egyik ágának szép nagy levéltárát.¹ Ebből a Levéltár már az elhelyezés első évében 250 dobozba és tíz fiókba, idősorba rendezte a missilis-anyagot, majd az 1942–44. évben K. SEBESTYÉN JÓZSEF, a Levéltárhoz beosztott könyvtárist az egészet íróik betűrendjébe, és azon belül idősorba rendezte át.

E munka befejeztével a szokásos ellenőrzés rendjén a katalogus elkészítése előtt még a 30.000-nyi hatalmas levélananyag kétharmad részét már nemcsak átnéztem, hanem túlnyomólag el is olvastam s többféle nézőpontból jegyzeteket, kivonatokat és néhány esetben másolatokat is készítettem belőlük.

Ebből a másolat-anyagból most itt három erdélyi építéstörténeti adatot teszek közzé.

Az első a bonchidai kastély építésére vonatkozik. Ennek az 1944 októberében a németek által felgyújtott hatalmas, szép műemléknek építéstörténetét még 1935-ben részletesen megírta BIRÓ JÓZSEF² s ő utalt arra, hogy az építkezés idejéből fennmaradt számadások csak 1751-ben kezdődnek.³ A lovarda kapuján a griffektől tartott emblémák azonban 1748 évszámot mutatnak, s Bíró ezen az alapon mondja, hogy nyilván ez időtájt kezdődött az építkezés. Ezt a megállapítást igazolja egyik adatunk. A kendilónai Szamos-terraszban, de a Lóna-pataka mellett a domsorokban általában dacit-tufa található, melyet a falusi építkezésekhez ma is használnak. Ilyen anyagot kért gr. BÁNFFY DÉNES 1748 június elsején gr. TELEKI ÁDÁM tábornokhoz írott levelében. Ez a közetfaj a bonchidai kastélynál, illetőleg melléképületeinél, főleg csak az alapokba és a falak alsó részébe lehetett alkalmas, és Bánffy Dénes gróf bizonyára ilyen célra kérte szomszédja engedélyét „valamely épülethez megkívántató kő hányathatás végett.”

A levél tehát azt bizonyítja, hogy a bonchidai kastélynál az építkezéseket már 1748 elején, vagy még előbb kezdték, mert a június 1-én

¹ A három közel egykorú Teleki Lászlót félszázad előtt lakásuk helyéről 1. gyömrői, 2. lónai vagy hosszúfalusi, 3. koltói jelzővel különböztették meg. Az Erdélyi Nemzeti Múzeumba legelőbb beadott Teleki levéltár nem azonos a Gyömrőn volt másik Teleki-levéltárral, melynek regestái 1937-ben Szegeden dr. Iványi Béla kiadásában jelentek meg. Az 1908-ban Gyömrőn lakott Teleki László gr. által őrzésbe adott levéltár előbb Kendilónán, majd a XI. század elejétől Kolozsvárt, a Farkas-utcai Teleki-háznál állott, s innen szállították be az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába. A lónai vagy hosszúfalusi gr. Teleki László levéltára özvegye és fia letéteként 1942-ben szintén ide jutott be.

² A bonchidai gr. Bánffy-kastély: EM. 1935. 122–53 és kny. ETF. 75. sz.

³ I. h. 138.

kelt levél utal arra, hogy írója már előbb is kért ilyen kitermelésre engedélyt Kendilónáról.

A második adat a marosvásárhelyi minorita templom építési idejére nyújt támpontot.

ORBÁN BALÁZS, a Székelyföld leírója, a marosvásárhelyi minoriták elzárkózása miatt nem juthatott annak idején házitörténetük anyagához, s így csak röviden írhatott a rendházról. Szerinte a rendház és templom alapjait LOBKOWITZ JÁNOS GYÖRGY HERCEG, Erdély akkori katonai parancsnoka rendeletére a mostani helyen 1740-ben tették le.⁴ A herceg 1737. október 6-tól 1741 október elejéig viselte megnevezett méltóságát, s akkor távozott, hogy átvegye Mária Terézia Pilsen körül összehívott egyik hadserege parancsnokságát.⁵ Távozásával, úgy látszik, hogy a marosvásárhelyi minoriták elveszítették főpártfogójukat és a hosszú háborúk miatt beállott pénzügyi nehézségek huzamos ideig megakasztották az építkezéseket s Lobkowitz közben 1755-ben meg is halt. A minoriták aradi rendi levéltárából bizonyára tisztázni lehet az egész rendház és templom építéstörténetét. Az utóbbira azonban jó időtámpontot nyújt BOCSKOR JÁNOS marosvásárhelyi praesidens most közölt levele is. E szerint 1761 április elején a templom építés alatt állott, s Booskor gróf TELEKI LÁSZLÓ kormányzszéki tanácsostól azért kérte kölcsön 50.000 darab Marosvásárhelyen heverő tégláját, hogy a templom építése ne maradjon félbe. A választ nem ismerjük, de valószínűleg kedvező volt. Azonban a levélből kitűnik, hogy 1761 augusztusára a minoriták e nélkül is hozzájuthattak építőanyaghoz, s így templomuk befejezését és fedél alá juthatását 1762-re szinte biztosra vehetjük.

Végre harmadik adatunk Kalotaszeg legnagyobb egyházi műemlék-épületére, a bánffy-hunyadi református templom javító-munkálatára s ennek bonyodalmaira őrzött meg érdekes adatokat.

E templom egyes részeinek korára nagyon eltérőek a vélemények; szentélyéről azonban bizonyos, hogy 1483 körül épült s az 1765-i kalotaszegi földrengés rongálta úgy meg, hogy részben újra kellett építeni.⁶ Ennek készülteit érinti BR. BÁNFFY FARKAS levele, mely 1765. november 3-ban állapítja meg a földrengés idejét. A templomjavítás előkészületeit pedig az teszi érthetővé, hogy Mária Terézia 1745. július 28-án és 1746. július 5-én kiadott rendeletei szerint a protestánsok templomaikat kijavíthatták ugyan, de a hatóságoknak ügyelniök kellett, hogy csak a régi alakban és terjedelemben javíthassák.

Nagyobbításhoz vagy újjáépítéshez királyi beléegyezés kellett, s az e nélküli építkezést lerontás s az építetót súlyos büntetés fenyegette.⁷ Ezért fordult BR. BÁNFFY FARKAS tanácsért GR. TELEKI LÁSZLÓ főkormányzszéki tanácsoshoz. A levél főjelentősége különben abban áll, hogy időtámpontot nyújt a földrengés pontos idején kívül annak az elnyúlt

⁴ Orbán Balázs, A Székelyföld leírása. IV, 151.

⁵ Siebmacher, Wappenbuch. IV, 12. Abth. Erdélyi kötet 61.

⁶ L. tölem: Kalotaszeg tört. és műemlékei: Kolozsvári Szemle III, 106.

⁷ Marczali Henrik, Magyarország története III. Károlytól a bécsi kongresszusig (Mill. tört.). VIII, 331.

javítási készülődésnek kezdetére, mely 1772-ben a szentély Umling-féle új festett mennyezetének elkészítésével végződött.

I.

Bonchida, 1748. június 1.

Gr. Bánffy Dénes levele gr. Teleki Ádám tábornokhoz.

Illustrissime Domine S R. I Comes et Colonelle

Domine et Affinis Colendissime!

Ennekelőtte is meg találtam vala a Mtgs Urát a Kendi Lonai Határon valamely epülethez meg kívántato kö Hanyathatas végett; Lévén pedig ujlag is szükségem, Bonczhidai építtetésemhez kövekre, mivel azon Helyen, az hol azon kövek hanyattatnak se kaszalo sem pedig vetés ninesen, bátorkodtam a Mlgs Urat kérnem bizodalommal, méltoztassék maga Lonai Tisztinek parancsolni, hogy embereimnek azon régi Helyen követ hányni meg engedgye, ebbeli úri jó akarattyának meg-szolgálhatására örömmel veszem mindenkoron az alkalmatosságot, ha vélem is parancsolni méltoztatik. Mellyekkel midőn az be állott Sz: In-nepeket és sok következendőket mindennémű szives contentuminak tellyesedésében, a Mlgs Úrnak és Mlgs Hozzatartozóinak el tölteni szivessen kívánom, me ulterioribus quoque expertis benevolentis com-mendo et persevero Praetiae

servus obligatissimus

C. Dionysius Bánffy mp.

Bonczhida 1-a Junii 1748.

Cím latinul gr. Teleki Adámnak Szebenbe címezve, külön borítékon.

2.

Marosvásárhely, 1761. április 9.

Bocskor János marosvásárhelyi minorita praesidens gr. Teleki Lászlóhoz.

Illustrissime D. R. I. Comes!

Domine Patrone mihi colendissime!

Mivel Mlgs Gróff úr Nagyságod itten a MVásárhellyi határon ötvenezer téglát égettett és tudtomra lévén, hogy mostanság nem is fog építtetni Nagyságod, azért alázatosan kérem és instálom Nagyságo-dat, hogy méltoztassék velem oly kegyességet tenni és Szentkirályi Praefectus uramnak pára(n)csolni, hogy azon ötven ezer téglát kölcsön adgya által nékem, usque ad mensem Augusti, hogy az itten levő templomunk építése ne maradgyon félbe, a miglen a töb ki égettő tégláim elkészülnek; el is készülnek minden bizonnyal ad Augustum és akor nagy hálá adással vissza adom, sőt jobb égett téglátot, hogy sem a mellyek Nagyságod számára ki égettettek; annak

okáért méltóztassék ezen nagy szükségemet magával született kegyességével segíteni Nagyságod.

Illustrissimi Domini Comites

humillimus Servus
P Joannes Boeckor
Minoritarum Residentiae
Praesidens.

MVásárhely 9 Apr. 1761.

Latinul címezve gr. Teleki László guberniumi tanácsosnak, Bécsbe.

3.

Marosvásárhely, 1766. április 27.

Br. Bánffy Farkas gr. Teleki Lászlóhoz.

Méltóságos Groff Camerarius és Gubernialis
Consiliarius Ur, Méltóságos Jó Uram!

Igen meg romladozván kivált a mult esztendőben 3-ik Novembris éreztetett Föld Indulás miatt az Bánffy Hunyadi Templomunk, annyira hogy ahoz értő kőmives pallérnak Relatioja szerint félhető mindennapi ledülése, megalkudott az Eccla egy pallérral háromszáz német forintokban, úgy, hogy azon meghasadozott és dülő félben levő kőfalt egész fundamentumából elrontván, újra felépíttse és egyebütt is az Templomon esett repedezéseket meg igazítsa. Az kőfal jóllehet fundamentumától lerontatnék, de azért az Templom nem nagyíttatnék, hanem az új kőfal is a Régi Fedél alatt vitetnék fel s e szerint Gondolkoztak egy némelyik Possessorok s Ecclesiabeliek, hogy talán minden hír tétel nélkül lehetne és jó volna hozzá fogni, mások ellenben tartván attól, hogy mivel Hunyad neveztes hely, Catholicusok gyakran fordulnak ott meg, a Harmincados ki igen buzgó papista, szüntelen ott lakik, a possessorok is immár meg elegyedvén s kivált g. Bánffy Dienes Ur, s az Asszony közt fenn forgó egyenetlenségek s mind kettőjöknek az Hunyadiak ellen fel indult haragjok tudva lévén, az építésben úgy lehet, hogy akadályt okozhatnának, bátorságosabbnak ítélték addig halasztani, míg a Mlgs Supremum Consistoriumnak is hír nem tétetődik és bölts tanátsát nem vehetik: Ezen opinion meg edgyezvén, Reám bízták, hogy a Mlgs Consiliarius urakat alázatosan ez iránt Consulálnám, hogy ha bátorokodgyanak-é a Templomnak azon részét le rontani és építéséhez fogni engedelem nélkül azon okból, hogy az Templom nem fog nagyobbodni, hanem az Régi Fedél alatt vitetik fel az Új Kőfal is, vagy pedig az engedelem kérés szükséges. Méltóztassék azért Méltóságos Consiliarius Ur maga bölts tettését énnekem kijelenteni, hogy a Mlgs Uraknak bölts tanátsok és Vezérlések által azon Szent igyekezethez jó móddal kezdvén Isten Szent segedelméből tökéletességre vihessük. stb.

MVásárhely 27 Apr. 1766.

alázatos szolgája
B. BÁNFFY FARKAS

Eredetije négy 4-rét lapon.

Közli KELEMEN LAJOS.

Történeti feljegyzések Thuróczy krónikájának egyik budapesti példányában

A magyar múltnak kellőleg meg nem becsült emlékei a XV—XVI. századi könyvek egykorú bejegyzései. Az a mellőzés, amelyben részesülnek, mindenképen méltatlan, mivel sokszor oly jelenségekről vagy eseményekről tájékoztatnak, amelyekről más kútfők egyetlen szóval sem emlékeznek meg. Fontosságuk egyforma, akár abból az eltökélésből sarjadtak, hogy valamely eseményt meg kell örökíteni, akár pedig csak „történeti maradványok“, tehát gyakorlati céllal irattak. Az utóbbiakra jellemzők azok a bejegyzések, amelyek az ágostonrend 1508-i, Rómában megjelent kiadványának budapesti példányában olvashatók. Fogadalomtételek ezek, amelyeket a nagyváradi ágostonosok közé belépő szerzetesek sajátkezűleg írtak be. Egyháztörténeti szempontból azért értékesek, mert tanúságuk szerint a váradi kolos'or ekkor, a reformáció korában még mindig állott és vonzotta a magyar katolikusokat, Hatház, Belényes, Torda, Kolozsvár szülötteit.¹ A másik csoportba tartozó szövegek, amelyeknek szerzői tehát abból a megfontolásból indultak ki, hogy az utókor számára érdemes megörökíteni az általuk fontosaknak tartott eseményeket, évkönyvszerűek. Főleg történeti munkák előzéklapjain találkozunk velük. Mintha olvasás közben kaptak volna kedvet szerzőik papírra vetésükhöz, mintegy kiegészítve a könyv előadását. Értékükre jellemzők a Thuróczy János-féle krónika salzburgi példányában olvashatók. Kis részletekre kiterjeszkedve szólnak arról, hogy Mátyás király felhívására mint jöttek Magyarországra német ciszterciek, Miksa hadai miként ostromolták és foglalták el 1490-ben Székesfehérvárt, Buda polgársága pedig mily érzelmekkel várta a német sereget. Megkapóan közvetlen hangú előadásukat, bár merőben ismeretlen részleteket tárt fel, történetírásunk egyáltalán nem vette tekintetbe. Nem szerzett tudomást a XV. század egykori specialistája, FRANKÓI VILMOS, sőt a ciszterciek hangyaszigalmú történetírója, BÉKEFI REMIG sem, noha ő Mátyásnak a rendi reform ügyét szíven viselő eljárását ismételtlen tárgyalta. De nem is igen csodálható ez. Oly nehezen hozzáférhető helyeken és határozatlan cím alatt jelentek meg nyomtatásban,² hogy valóban csak a véletlen juttathatja a kutató kezébe.

Az efféle feljegyzések rendszeres összegyűjtésére és közzétételére példaadó munka RADÓ POLYKARP hangyaszigalmú kiadványa, a nyomtatott liturgikus könyveknek ez az alapos feldolgozása, amely erdélyi vonatkozásainál fogva joggal számíthat általános megbecsülésre.³ Bár igen kívánatos volna, hogy követői a tört úton „műfajok“ szerint ha-

¹ A feljegyzéseket a budapesti Egyetemi Könyvtár „Ac 4^r 816“ számú köteteiből kiadtam: *Egyháztörténet I* (1943), 432 kk.

² Meyer, Fr. M., *Analekten zur österreichischen Geschichte im XV. Jahrhundert: Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, 1880 (31), 16—40.

³ Nyomtatott liturgikus könyveink kézírásos bejegyzései: A pannonthalmi főapátsági Szent Gellért főiskola évkönyve az 1942/43-i tanévre (Közvetteszi Dr. Kocsis Lénárd főiskolai igazgató). Pannonthalma, 1943. 313—429.

ladva, tegyék közzé a Magyarországon egykor közkézen forgott könyvek bejegyzéseit, a megoldásnak talán azt a módját is lehetne választani, hogy a kutatók egy-egy könyvtár ősnymtatványait, folytatólag pedig XVI. századi könyveit vizsgálják át. A könyvtárak keletkezésének története is bizonyára tisztázódnék, ha az egyes munkák tulajdonosainak nevei alapján meg lehetne állapítani, hogy milyen kisebb gyűjteményekből került össze anyaguk. Hisszük, hogy könyvtárosaink elvégzik ezt a kétségtelenül sok eredménnyel biztató feladatot. Addig is azonban, amíg elkészülnek gyűjtésükkel, talán nem lesz felesleges felhívunk a figyelmet Thuróczy János krónikája (*Chronica Hungarorum*) brünni kiadásának a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött példányára.⁴

A munka jelenlegi helyére a jezsuita rend feloszlatása alkalmával a nagyszombati kollégium könyvtárával került. Legelső lapján az ajánlás mellett, a sorok közötti szabad helyen és a lapszélen levő feljegyzések szerint Szabó Ferenc adományából nyerte 1590-ben a turóci (znióváraljai) jezsuita kollégium s a nagyszombati könyvtár katalógusába 1632-ben iktatták be. Korábbi, 1590 előtti sorsát már csak következtetésekkel állapíthatjuk meg. Az 1556-i bejegyzések szerint, amelyek a könyv utolsó levelén, közvetlenül a kolofon után olvashatók, ekkor Marosvásárhelyen volt, még pedig a reformáció valamelyik hívének birtokában. Erdélybe minden bizonnyal mindjárt megjelenése (1488) után került. Az utolsó levél b. lapján levő annalsztikus bejegyzések írása ugyanis még középkori s mert a második kéztől származó két utolsó közül is a legfiatalabb 1490-ből való, joggal tételhető fel, hogy a korábbiak, köztük a kenyérmezei csatáról megemlékező, ott keletkeztek, ahol az ütközetről és Várad 1474-i pusztulásáról a legtöbbet tudtak az emberek. Ha azonban a XV. század utolsó éveit és 1556. között Erdélyben volt a könyv, ugyancsak erdélyi eredetűek a 147. levelén, a Mátyást ábrázoló képen gótikus betűkkel, legkésőbb a XVI. század elején írott szavak, amelyek az elhunyt nagy uralkodó emlékét oly sóvárogva idézik: *Oh Mathia ha te | mosthan elnel | Gondwnkról gondolnal.*⁵

Véleményünk szerint a krónika legelső tulajdonosa, aki tehát erdélyi volt, a könyvet nemcsak tüzetesen áttanulmányozta, hanem a török-magyar harcok néhány részletének feljegyzésével ki is egészítette. Főleg olyan eseményeket örökített ugyanis meg, amelyekről, mint Szilágyi Mihály elfogatásáról vagy a kenyérmezei csatáról Thuróczy szűkszavú előadása nem emlékezett meg. Nem haladt időrendben, hanem mintha előbb a magyarságra kedvező kimenetelű harcokat — 1456 és 1479 — örökítette volna meg, azután pedig a balvégzetűeket. Igaz, legelső feljegyzésének tárgya a rigómezei csata, de ez a körülmény nem szól feltevésünk ellen, mert nem a vereséget emelte ki, hanem a három napon és éjjelen keresztül tartó szakadatlan küzdelmet.

⁴ Ősnymtatványok 338. sz.

⁵ Balogh Jolán, Mátyás király arcképei: Mátyás Király Emlékkönyv (Szerk. Lukinich Imre). Bp., 1940. I, 532. Balogh elsőnek közli ezt a magyar nyelvű bejegyzést.

A csoportosítás tagadhatatlanul bizonyos öneszmélkedés jele. A feljegyzések azonban mást is bizonyítanak. Azt, hogy írójuk a XV. század végén évtizedekre visszamenően pontosan, évszámhoz kötve ismerte az eseményeket. Pontosabban, mint a kronológiában bizonytalan Thuróczy. Mert amíg ez a rigómezei ütközetet Hunyadi kormányzóságának negyedik évére tette, írónk, nem vezetve magát félre a könyvtől, 1548-at mondott. A kenyérmezei csatának pedig napi dátumát is jól emlékezetébe véste: Kálmán napja, szerda, azaz október 13. A nándorfehérvári győzelem időpontját ellenben már elhibázta, amidőn augusztus 6-át írt július 21-e helyett. Kifogástalan ellenben a két legutolsó feljegyzés dátuma: április 6-án, nagyhét keddjén halt meg Mátyás király, még pedig, mint a közhiedelem vélte, mérég következtében. Éppen ez a pontosság bátoríthat fel arra, hogy egyéb vonatkozásokban szintén hitelt adjunk a feljegyzéseknek. Tehát a török csapatvezérek nevét illetően éppen úgy, mint abban, hogy a Várad pusztulásánál említett bég utóbb nagy szolgálatoakat tett a magyarságnak.

Nem érdektelen az 1556-i feljegyzés sem, bár az esemény, amelyről tudósít, KARÁCSONYI JÁNOS ferences rendtörténetének katolikus forrásból merített előadása alapján⁶ lényegében már ismeretes.

A feljegyzések szövege a következő:

Memorialia quedam abbreviat[a]

Item. In anno domini 1448 in loco Rigo Mezeye Hungari cum Turcorum imperatore tribus diebus et noctibus instanter pugnauerunt. Suppremus capitaneus gentium Hungaricarum erat Iohannes Hwnyadensis gubernator regni.

Item. In anno domini 1456 Iohannes wayda⁷ imperatorem Turcorum de sub castro Nandoralbensi in festo transfigurationis domini convertit in fugam ac totum exercitum eiusdem imperatoris dei adiutorio et cruce signatorum certamine et fugavit et prostravit.

Item. In anno domini 1479 in festo sancti Colomani, quod fuerat die quarte ferie, Stephanus de Bathor wayda⁸ Transsilvanus et Paulus Kenesy partium regni Hungarie inferiorum capitaneus generalis in regno Transsilvanie in loco Kenyer Mezeye vocato inter oppida Zaazsebes et Zaawaras habito dei et eiusdem genitricis adiutorio Turcorum validam et militarem multitudinem, ut dicunt numero sexaginta sex milia unacum sex Turcis waywodis, puta Ezzebeg, Mankochwyth, Czyganwayda etc. expugnauerunt, plures prostraverunt, alios vero residuos converterunt in fugam. Quidam dicunt, quod Hungari fuissent numero XVIII^m, alii vero volunt, quod XXIII^m fuissent.

Item. In anno domini 1456 Iohannes wayda⁹ de Hwnyad in castro Nandoralbensi presente beato patre Iohanne de Capistrano, cuius corpus in castro Wylak apud fratres sancti Francisci integrum habetur, vitam finivit.

⁶ Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp., 1924. II, 116.

⁷⁻⁹ A *da* szótag rövidítésszerűen a sor felett.

Item. In anno domini 1460 magnificus Michael Zylagy tunc comes Themeswariensis in vado Pososyn per Turcos debellatus et captus fuit.

Item. In anno 1435 in loco Cherhago vocato Hungarorum exercitus fuit profligatus.¹⁰

Item. In anno domini 1442 periclitatus fuit Hungarorum exercitus. Eo tempore captus fuit per Hungaros Bassa sive wayda¹¹ Natuliensis.

Item. In anno domini 1444 iuxta Mare Nigrum Hungarorum exercitus fuit in fugam conversus.

Item. In anno domini 1481 ante festum nativitatis domini Paulus Kenesy cum electis agminibus XIII ceterisque amicis castellum Haram construxerat et civitatem Crussolez combusserat.¹²

Item. In anno domini 1474 civitas Waradiensis per Turcos igne et gladio consumpta fuit exploratione Bel-Mestwyth, qui tandem H[un]garis clara servicia fecit.

Item. In anno 1490 feria tertia magne ebdomade rex noster Mathias Wyenne obiit, ut dicunt, magicus quidam extinxer[er]it.

In anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto ecclesia divo Nicolao fundata in oppido Wassarhelj occupata ab ewangelice veritatis proffessoribus in festo Marie nivis.¹³

Item sequenti mox feria tertia educitur verbi divini concionator¹⁴ per Thomam Mihalyffi et Baltassarum Polyak et ceteros nobiles sedis Maros et eyciuntur monachi minores Francisce regule proffessores et inducitur divini verbi annuntiator nomine Blasius Kali etc anno 1556.

Közli MÁLYUSZ ELEMÉR.

Szentiváni Mihály két ismeretlen verse

A mult századi erdélyi költők között talán SZENTIVÁNI MIHÁLY az egyetlen, akinek összes költeményeit — SZABÓ ANNA buzgólkodása folytán¹ — kritikai kiadásban tanulmányozhatjuk. Szabó Anna munkájáról a szakvélemény annakidején igen kedvező volt,² de az összegyűjtött versek kis mennyisége ellenére sem jutott eszébe a szerzőnek vagy a kritikusknak, hogy a kiadás teljessége szempontjából újabb igényeket támasszon. SZENTIVÁNI az irodalmi köztudatban — igen helyesen — úgy él, mint sokoldalú költő, író és szerkesztő, aki nemcsak az egészséges kritikai szellemet képviselte igen eredményesen, hanem

¹⁰ Más kézzel tollpróba: *Profligatus est in me Hungarum*. Ismét más tollal: *filius aptet*.

¹¹ L. a 7 számú jegyzetet.

¹² A következő két feljegyzés más, egykorú kézzel.

¹³ Utólag 1667-ben beírva: *Res sane deploranda*.

¹⁴ E szó főlé ugyanazon kézzel utólag beírva: *Profanator*.

¹ Szentiváni Mihály Összes Költeményei. Kiadta és bevezetéssel ellátta Szabó Anna. Bp. 1930.

² Szinnyei Ferenc, Doktorj értekezések 1929–30-ban: IK. 1930. 487–88.

érték tekintetében sem maradtak művei a Remény írói körének művei alatt. Fiatalon halt ugyan el, de mozgalmas szelleme és hányatott életsora semmiesetre sem engednek arra következtetni, hogy — amint SZABÓ ANNA értekezése mutatja — egész költői pályája alatt mindössze 24 verssel gazdagította volna irodalmunkat.

Alább két eddigelé ismeretlen költeménnyel járulunk Szentiváni teljesebb írói képének alakításához s SZABÓ ANNA munkáját is kiegészítjük néhány megjegyzéssel.

SZENTIVÁNI a Remény második és harmadik kötetének a szerkesztője, s bár ilyen minőségben bizonyára belátása szerint rendezhette és rostálhatta a zsebkönyvek anyagát, KRIZA JÁNossal ellentétben — ki az első kötetet szerkesztette — saját művei közlésében mérsékletet és illő szerénységet tanusított. Kriza ugyanis az első kötetben — felhasználva szerkesztői mivoltát — saját neve alatt s álnéven versenytárs nélkül uralkodott a zsebkönyv anyagán. Ezzel szemben Szentiváni névvel vers alatt a második kötetben tízszer, a harmadikban (az álnévvel együtt) mindössze hatszor találkozunk.

A Remény anyagáról alkotott képünket némileg befolyásolta és megváltoztatta a zsebkönyv harmadik kötetének a kézirat, melyet nemrég tanulmányoztam a kolozsvári Lyceum-Könyvtárban.³ A két kötetes kézirat és a nyomtatvány összehasonlítása alapján megállapítható, hogy a kézirat sokkalta terjedelmesebb és gazdagabb, mert nyomtatás alkalmával — egész pontosan meg nem állapítható okok miatt — anyagának eléggé számottevő részét mellőzték. A rostálás, mellőzés elvét SZENTIVÁNI saját műveivel szemben is érvényesítette, mert míg a nyomtatványban hat versét találjuk, addig a kéziratban ezek száma hárommal több. A három vers közül egyik később megjelent a Vadrózsákban, de A' P a p című és a H a t á r i d o n v a g y o k kezdetű mindezideig ismeretlenül lappangott.

A' P a p címűt a kézirat első kötetének 107. lapján a következőképpen olvashatjuk:

A' P A P

I.

*Üldözve balszerencse
Vas karja éltemet
Oltáron önfeláldva
Kerestem védhelyet.*

*Lemondtam a' kies föld
Olly édes élvirül,
Mellyeknek ifju szívem
Titokban ugy örül!*

*Elesküvélek ég szép
Leánya — szerelem,
'S az ember véled isten,
Nélküled szikla nem.*

*Elesküvélek; ah de
A' gyászos durva mez
Lángot kiolthatatlant,
'S emésztő kint fedez.*

³ Vö. tölem: A Remény harmadik kötetének kéziratáról: EM. 1945. 37. kk. és kny. Erd. Tud. Füv. 195. sz.

Zajongó sokaság közt
Egy halvány hajadon;
Virító nász füzérke
A' márványhomlokon;

De sűrű köny patakszék
Keserdült[!] arczaín,
'S a' csalfa szerelem szó
Jéggé fagy ajkain.

Ah; ő az! hü leánykám!
'S én lássam könyeit?
Tűrjem fölláldoztatni
Legszentebb érzetit?

Több!... nékem kell lekötönm
Öröklő esküvel
Öt magához és a' búhoz!
Ezt melly szív bírja el?

Szentiváni.

A másik vers a kézirat első kötetének 105—6. lapján olvasható. Minthogy címe nincs, e célra kezdősorát használtam.

[HATARIDON VAGYOK]

Hataridon vagyok
Szülötte szép honom!
Ős földre hull könyüm
Szent partod csókolom.

O mennyi kéjzönn!
Milly édes érzelem!
Itt minden fű rokon,
Minden testvér velem.

Érzelmem áradoz,
Örömláng arczomon
Szemembe hő könyű,
Nyílt szívem ajkamon. — —

De hő fohászaim
Üregben halnak el,
Szavamra jég hideg
Egykedvű hang felel.

E' hát a' várt haza?
E' néma portómeg,
E' dermedt köfalak,
'S a' sziklaemberek?

Ez a' hon, melly után,
Lángkeblem égve fájt,
'S börtönnek érzett
Egy édent, tempétájt?

Honvágytól epedő
Fölláldám mindenem;
Betöttek vágyaim,
'S im honnom nem lelem.

Im száműzött vagyok,
Hazámnak közepén,
'S kinná lesz keblemen
Az édes érzemény!

SZABÓ ANNA tanulmányának 62. lapján, 24. sorszám alatt találjuk a Jó keresztény vagyok én című verset. Ez az a harmadik költemény, amely a kéziratot Reményben még megtalálható, de a megtalálás alkalmával szerzője nem ítélte méltónak a megjelenésre. SZABÓ ANNA bibliográfiája elárulja, hogy a vers később — SZENTIVÁNI halála után — KRIZA jóvoltából a Vadrózsákban mégis megjelent. Ismeretes, hogy a Vadrózsákban KRIZA a verseket cím nélkül közölte. SZABÓ ANNA címként a vers első sorát használta, anélkül, hogy eljárásáról az olvasót tájékoztatta volna. A kéziratot Remény e kérdést kielégítően és véglegesen eldönti, mert a második kötet 102. lapján a vers A z s még sem az címet viseli.

Sokkal kevésbé kapunk megnyugtató magyarázatot e költemény kéziratának egy másik sajátosságára: a másoló (vagy másvalaki) egy-egy kis keresztel három helyet is megjelölt s a jelölt helyeken néhány szót felismerhetetlenül törölt. A törölt szavak az első szakaszban: *Bálványképet; bálványképem* — a másodikban: *Imádságom* — a harmadikban: *Szentháromság*.

A vers útja a Vadrózsáig nem ismeretes ugyan, de gyanítható. Szentiváni költői hagyatékának Kriza mintegy őrzője volt s KEMÉNY ZSIGMONDDAL az elhalt jóbarát munkáiból egy kötetet sajtó alá is rendezett.⁴ A versnek a költő halála (1842. december 10.) utáni oly késő megjelenése (Vadrózsák 1863) azt a reményünket éleszti, hogy Szentiváninak — hasonló körülmények között — más munkái is lappanghatnak.

Megjegyzendő végül, hogy a *Leánybú* című vers⁵ harmadik szakaszának harmadik sora *Részvevőleg vérezel?* helyett a kéziratban így olvasható: *Részvevőleg könnyezel?*

Közli FARAGÓ JÓZSEF.

Egy XVIII. századközepi népies bethlehemes játék

A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárának kéziratai között van egy olyan, XVIII. század közepéről, pontosabban 1750—51-ből való kézirat (248. sz.), mely néhány igen érdekes irodalomtörténeti adalékot őrzött meg.¹ Ezek között van ismerős is, de az ismeretlenek közül feltétlenül figyelmet érdemel az a népies bethlehemes játék, mely a kézirat 32a—41b levelén maradt ránk. A bethlehemes játék nemcsak terjedelmességénél fogva, de befejezett, kerek voltát tekintve is jelentős. Aránylagos régisége — csaknem kétszáz éves volta — miatt folklorisztikai szempontból határozott nyereséget jelent.

A játék maga teljesen népies ízű. Valószínűnek kell tartanunk azonban, hogy a kézirat leírójának, CSORIK ANDRÁSNAK a keze nyoma is látszik a művön s így neki köszönhető, hogy olyan kerek egészben maradt fenn, mint amilyenek azt ma ismerjük. Bár SZABOLCSI BENCE a bethlehemes játékot CSORIK munkájának tartja, magam inkább olyan gyűjtőnek vagy összeszerkesztőnek tekintem Csorikot, aki a nép szájáról jegyezgethette le, s helyel-közzel javíthatta is, ezt a karácsonyi népjátékot. Igaz ugyan, hogy az ének címlapján (32a) levő sorok szerint a játék *Per me Andream Csorik Coronensis(!)* iratott, de ez a régebbi kéziratok esetében éppen úgy vonatkozhatik a leírásra, mint a szerző-

⁴ Szentiváni Mihály munkái. Kiadták Kemény Zsigmond és Kriza János. Első kötet. 1843. Kolozsvártt.

⁵ Remény III, 126. — Szabó Anna, i. m. 55.

¹ A kézirattal már Szabolcsi Bence foglalkozott [Egy XVIII. századi nagyenyedi kézirat irodalomtörténeti adalékai: IK. 1926. 114—21]. Egy verses darabját újabban magam adtam ki. L. még tőlem: Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI—XIX. században. Zilah, 1934. 124—5. és EM. 1945. 120—2.

ségre, még akkor is, ha ezt a szokásos formulát a *Scripta* vagy *Finis* szó egészíti ki.

Bár ez, a Csorik szerzőségére vonatkozó negatív megállapításom csak valószínű feltevés, úgy vélem, a bethlehemes játék akkor sem veszt semmit sem értékéből, ha szerzője maga Csorik, hiszen ő is népi mintákon tanulva, ízes népi nyelven dolgozta ki a játékot, s műve így is mutatja, hogy milyen lehetett kétszáz esztendővel ezelőtt a magyar népi bethlehemes-játék. A játék egyébként nyelvi szempontból is népi eredetre utal: nemcsak néhány különleges tájszaván, de egész nyelvén jól érezhető, hogy a leíró vagy gyűjtő székelyes jellegű bethlehemes játékot őrzött meg számunkra.

CSORIK ANDRÁS magát *Coronensis*nek azaz brassaiinak írja². Éppen azért valószínűnek látszik, hogy CSORIK e népi játékot a Brassó főszomszédságában lévő csángó Hétfalu élő, néphagyományából jegyezte le vagy annak felhasználásával írta. Minthogy pedig a *Csorik* név Hétfaluban többek között használt családnév,³ egészen valószínűnek tarthatjuk, hogy CSORIK ANDRÁS azért őrizhetett meg számunkra egy ilyen valóban ízesen népi bethlehemes változatot, mivel származására s alighanem neveltetési körülményeire nézve maga is hétfalusi csángónak tekinthető.

Maga a bethlehemes szöveg itt alább következik.⁴

*Edj kis Táctus | Mely bé foglallya | Miképen az három Böltsek
az | uj csillagnak látásától fel inditat | ván mentenek az uj Királyt
keres | ni vivén néki ajándékal Aranyat | Tőmjént, mirhát, és
Aloëst (!?) és | miképen az Anygalok az Pász | toroknak jelentenek uj
hírt | hirdetvén az Uj Királynak | születése felől 1751.⁵*

Prologus

*Anygal bujjék házatokba
Mit sottogtok a szurdékba
Jo szerentsét ház Gazdája
Aszszonya 's familiája
Ez uj Esztendő kezdetit
Közepét s mind pedig végét
Tégye Isten szerentsése
Boldoggá 's idvességésé
Nékünk's néktek's több hiveknek
Es minden keresztényeknek*

*Adja Isten ma sok jodba
Reszünk légyen aranyadba
De meg botsás Uram Gazda
Ha meg jelenünk házadba
Artásodra mi nem leszünk
Sem senki ellen nem vétünk
A mi járásunknak vége
E léssen annak értelme
Miképp Kristus születése
Pásztoroknak híresede
Az után miként a böltsek
Napkeletről eredének*

² Megjegyzendő, hogy az vonatkozhatik magára a zálog jusson negyedszáz évig Brassó városához tartozó Hétfalura is [lvö. Árvay József, alább i. m. 3 kk.].

³ Árvay József, A barcasági Hétfalu helynevei, Kolozsvár, 1943. 113.

⁴ A bethlehemes játékot a forrás eredeti helyesírásában közlöm; mindössze a németes hosszú s-et írtam át. A (-)be tett kiegészítések tőlem származnak.

⁵ Alatta: *Per me Andream Csorik Coronensis | Anno 1751 d(ie) 14. January.* Utána kezdetleges háromszög alakú díszítés következik.

Ezeket mi le rajzollyuk
 Szépen versekbe foglaljuk
 A mint láthatni bővebben
 Erről Sz:(ent) Máthé könyvében
 Azért kérünk most meg bostás
 Ha valami fogyatkozás
 Léssen a mi verseinkben
 S tréfás beszélgetésinkben
 Tudod é Gazda mért jöttünk
 Aszszony, hamuból fel költünk
 Tudom frissen forgodnátok
 Ha a kit én azt tudnátok
 Im jönnek hozzátok Urak
 Nagy és hatalmas Királyok
 Hamar hát helyt üritsetek
 Nékik szállást készitsetek
 Az ebeket az konyhárol
 El üzzétek Szalonnárol
 A konyhátok füstölögjön
 Sült, főtt, bor, ma elég legyen,
 Hazatokból is akadékok,
 Ki hánnyatok vén Bábákat
 A menyetskék és Léányok
 Forgodjanak van fársángjok
 Hamar asztalt teritsetek
 Uraknak széket tégyetek
 Mellyet ha meg tselekesztek
 Hamaráb Férhez mehettek
 Ne ne⁶ pismogj hát édes Gazdám
 Mit feletkeztél úgy réám
 Nyisd meg immár az ajfodot
 Bostásd bé a Királyokot
 Jőj bé Király üly székedbe
 Légyen minden tsendességbe
 Ez beszédekre halgasson
 Hogy ujságokot halhasson

Angelus

Kellyetek fel jo Pásztorim
 Ifju és öreg Atyám
 Ne fellyétek(!) mennyből jövök
 Néktek nagy jó hirt beszéllek
 Mert születet uj Királytok
 A ki léssen pár(t) fogotok
 Hogy ha azért akarjátok
 Otet meg találhattjátok

Ez léssen néktek a jele
 Vagyon alázatos helyye
 A barmok Istálojában
 Bé kötöztetet polában
 Hellyeztetett az jászolyban
 Nem aranyas palótában
 Bizvást hozzája mehettek
 Jo szivel fog el hidjétek,

Demeter

Hallo haj Göndör bátya
 Mit beszél Isten Angyala
 Ha mit beszél ha úgy volna
 Valoba jo hirt mondana
 Mondjuk meg Bartos Apánknak
 Ez beszédét az Angyalnak
 Ó mint böltsebb aggot(t) elme
 Tanácsot ad nékünk ebbe

Göndör

Nem bánom bátor mondjuk meg
 Jer nékie jelentsük meg
 Mert vénségetől nem érte
 A mit az Angyal hirdete
 Szegény Bartos öreg Apánk
 Néked valamit mondanánk
 Mi Angyali látást látánk
 És igen nagy jó hirt hallánk
 Kit te talán nem értettel
 Vénségtől meg süketültél
 Néked mi azt meg mondanok
 Ha füledbe sughatnok,

Bartos

Tsak egy kevéssé sajdítottom
 Mit beszéltek alig hallom
 Bár nagyobbban kiálnátok
 Es az jól számban rágnátok
 Mert én öreg ember vagyok
 Szakálamtól nagyot hallok
 Szemem nehéz a csipától
 Szakálam is a turkától⁷
 Derekam is a gubától
 Meg görbedet a Csuklyától

⁶ A ne szót javítással kétszer írta le a leíró.

⁷ Itteni valószínű jelentésére nézve l. MTsz.

Göndör

Nohát jo öregem(!) mondom
 Ha magamat le is fingom⁸
 Az Angyal beszéli vala
 Uj Király születet volna
 Ki minket meg szabaditana
 Ellenségtől oltalmazna
 Mondja hogy nem kevély volna
 Mindent hozzája fogadna
 Nékünk tsak olyan kellene
 A ki jo párt fogonk lenne
 Jo volna hát meg keresnünk
 Néki ajándékot vinnünk

Bartos

Mennyünk el hát keressük meg
 Egy darab földet járjunk meg
 Talám Isten meg mutattya
 Az Uj Királyt nékünk adja
 Vigyük néki ajándékot
 Sajtot, Baránt(!), kis kaptzákot,

Demeter

Hamar hamar Bartos Apos,
 Jere ide Göndör Bányos
 Hálá Isten meg találtam
 Szép Jézusra rá akadtam

Bartos

Egészséggel Uram Atya
 Joseph és szép Szűz Mária
 Ez gyermek szerentsés légyen
 Országa nagyra terjedjen
 Nékünk jó Királyunk légyen
 Menyországba részesítsen
 Imé egy Baránkát adok
 Az uj Királynak mutatok
 Költsétek jo egészséggel
 Istennek segítségével
 Mostan többet nem hozhattam
 Mert ide alig budjattam

Göndör

Az Isten légyen veletek
 Oh ti boldog Sz:(ent) Emberek

Ellyen sokaig fiatok
 A szép Jésus magzatotok;
 Ellenségeit hogy meg rontsa
 Es hiveit oltalmazza
 Im én is egy sajtot hoztam
 Az uj Királynak mutattam
 Vegyétek töllem kedvesen
 Mert adom igen szivesen

Demeter

Jo napot kis virág szálom
 Adjon Isten uj Királyom
 Elly sok számos esztendőig
 Es véghetetlen időkig
 Boldog légyen országlásod
 Szerentsés Uralkodásod
 Ihol egy pár kaptzát adok
 Ajándékul most mutatok
 Visellyed jo egészséggel
 Istennek segítségével,

Mária

Fogadj Isten köszöntétek
 Hogy ugy uj Királyt tisztelttek
 Ily meszünnen el jöttetek
 Szép Fiunkat meg néztétek

Bartos

Mert láttuk az ő tsillagát
 Nap kelleten szent zászloját
 Jöttünk ide meg keresni
 Ötet tisztelni s imádni

Mária

Báránt és sajtot hoztatok
 Néki kaptzát is adtatok
 Isten a ti fáratságtok
 Fizesse meg adománytok
 Köszönettek halgassa meg
 A mit kívántok adja meg
 Hogy ő légyen Királyotok
 Mennyben vivő kalauztok

Servus

Uram Király mit aluszol
 Mélly álmadba szunyodozol

⁸ Kihúzza s talán más kéz kezeírásában utána írva a *birom* szó.

Imé új Király születék
Bölcsök(ne)k csilaga jelenék
Kik azt serényen keresik
Jerusálembe kérdezik
Ha el aluszod álmodott
El nyerik birodalmadott

Rex

Oh jó szolgám mit beszéllesz
Talám engem csak ijesztesz
Hamar hívd bé a Papokat
Régi tudós Doktorokat
Kit hol találasz mindeneket
Szollíts hozzám nagy elméket
Lássuk erről ők mit tudnak
Az írásból mit mondhatnak

Servus

Egéséggel papi rendek
A Király küldöt értetek
Azért velem hamar jertek
A Herodeshez jöjjetek,
A papok már imhol vadnak
Király tenéked szolgálnak

Sacerdotes

Király parantsolatodra
Itt vagyunk hivatalodra
Mit parancsolsz hát meg mondjad
Minékünk tudunkra adjad

Rex

Hallám új Király születet
Csillag által ki hirdetet
Es nem kedvem szerint esik
Ha orromba piskáلودik
Ha koronámat kívánnya
Es országomat el vonnya
Az írást ti olvassátok
Azért nékem meg mondjátok
Hol kellett ennek születni
Es hol kellessék meg lenni.

Sacerdotes

Majd ezentül meg keressük
Az írást meg hányjuk vessük

A Bethlehemben születet
Mert ez meg jövendőltetett
Micheás Proféta könyvében
Annak ötödik részében.

Rex

Jöszte hamar jó hív szolgám
Hívj még böltseket is hozzám
A kik a csillagot látták
Az új Királyt tudakozták

Servus

Király ezentül indulok
Böltseket hozzád szollítok
Jó szerentsét Böltés Emberek
Herodes küldöt értetek
Titeket hozzája kíván
Jót akar veletek nyilván

Magus

Imé ezennel el megyünk
Herodessel szemben lészünk
Egéséggel te nagy Király
Im itt vagyunk mért hivattál

Rex

Hallám új Király született
Ti néktek meg jelentetet
Es jöttetek értekezni
Azon új Királyt tisztelni

Magus

Ugy vagyon mi azért jöttünk
Hogy új Királyt tisztelhesünk
Mert egy új csillagot láttunk
Es mi az után indultunk

Rex

No hát mindjárt el mennyetek
Es ötöt meg keressétek
Es ha ötöt meg lelitek
Nékem is hírré tegyétek
En is legottan el megyék
Néki tisztességet tészék

Magus

*El mégyünk és ötet serényen keressük
Néked is király ezentül meg jelentyük*

Magus 1

*Egészséggel régen kívánt Sz:(ent) Királyunk
Légy áldot örökké édes Messiásunk
Ah bezzeg jól jártunk hogy reád találtunk
El mulik ez után minden fáradságunk
Im egy kis aranyat Felségednek hoztam
Mellyet még házamnál új Királynak szántam
Ved jó neven kérlek igaz sziből adom
Ha élek ez után meg azt meg jobbitom*

Magus 2

*Isten veled Josef Atyám
Es Maria édes Anyám
Aldja Isten magzattokat
Ti édes szép fiatalokat
Jo szerentséssé országát
Tégye minden fáradságát
Ellenségin győzedelmes
Légyen s minékünk kegyelmes
Im egy kis kenetet hoztam
Kit új Királynak tsináltam
Éllyen velle szerentséssén
Es végye töllem kedvesen*

Magus 3

*En is minden jot kívánok
Új születet Sz: Királynak
Birodalmadnak kezdeti
Közepi és végezeti
Légyen néked ditsőséges
Nékünk pedig idvességes
Adjad it néked élhessünk
Mennyben is veled lehessünk
En is üressen nem jöttem
Oly háládatlan nem löttem*

*Hanem egy kis tömjént hoztam
Kit sziből néked mutattam
Ved kedvesen illatomot
Ez kitsin ajándékomot.*

Mária

*Fogadj Isten Bölts Emberek
Mit velünk tselekedtetek
Oly meszszünnen el jöttetek
Fiunkat meg tiszteltétek
Szép ajándékot adtatok
Új Királynak mutattatok
Fizesse meg az Ur Isten
Mind a földön s mind a Mennyen
Adja itt néki éllyetek
Mennyben is velle légyetek*

Angelus

*Hallyátok meg beszédimet
Bölts Emberek intésimet
Herodeshez ne mennyetek
Más uton haza térjetek
Mert új Királyt nem tisztelna
Akarja, de el veszteni
Ha szomot meg fogadjátok
Isten léssen kalauztok*

Morio

*Kiki tudja helyét hollot kellyen járni
Es minémü rendel az utra indulni
Az utra vitézik(!) eledelt keresni
Hogy meg ne ehüljünk gondot kel viselni*

No most a Menyetske adj te is egy kalátsot
 Lukáts Gazda Úram sűs ludat malatztot
 Rongyos erszényedet ved elé fartasd(!) meg.
 Pelisznyet(!) penzedből most ajándékoz meg
 Jo akaratedot most egyszer mutasd meg
 Hogy mondjunk jot reád házadot áldjuk meg
 Leány s Menyetskéknék most estem kedvedbe(!)
 Mert a mint látom pisolyognak(!) szemembe
 Hát ha meg mondanám engem kinek hívnak
 Bizonnyal estvére vendégségbe hívnak
 Engem hívnak kalaputi Gyurkának
 En vagyok láttjátok itt a sereg hajto
 A ki közületek léznek sereg bonto
 Meg dobom a hátát ki nem lesz szo fogado
 El mehetünk immár lám nyitva az ajto

Clausula

Istennek áldása ti rajtatok, Maradjon
 végig veletek :!/: :!
 Mert nekünk tovább is kell mennünk
 Csüllag után kel sietnünk :!
 Mindenható Isten hálát adok néked
 Hogy meg segítettél mászszor is se
 gélly meg hogy adjak hálát néked

Amen.

Közli SZABÓ T. ATTILA.

Adatok a régi erdélyi méhészethez

Közelebbről GUNDA BÉLA rendkívül érdekes adatokat közölt régi írók munkáiból a farkasgégén eresztés méhész-szokásra [EM. 1945. 101]. Az alábbi kéziratot anyag közlésével részint az ő adatait egészitem ki, részint meg más méhész szokásokra vonatkozólag is adok közre a kéziratból néhány figyelemreméltó adatot.

A Székely Nemzeti Múzeum Levéltárában I. F. 22. sz. alatt van a »Próbált orvosságok ne mely nyavalyak orvosságara ad. 1684« című kézirat; ennek a végéhez van csatolva a »Mehek körül valo Curiositas« címet viselő nyolc lapnyi feljegyzés. Ez maga keltezetlen ugyan, de az írásból kétségtelenül megállapítható, hogy a könyvnel valamivel fiatalabb, így keletkezését a XVII. század legvégére vagy a XVIII. század legelső éveire tehetjük. — A feljegyzés betű szerinti másolatban itt következik:¹

¹ Nyomdaműszaki okokból az eredeti szövegben lévő /-et s-sel jelöljük.

„Első, és leg jobb mód áll a Tavaszi kirakásban és botsáttásban.

Április első hetibe Szerdán vagy Tsütörtökön botsasd ki Méheidet tiszta és meleg napon mivel külömbe s a

Hétfőn: benn ülők, aluvók, tunyák, betegek, restek lesznek

Kedden: Veszekedők, predálók, irigyek, Tolvajok lesznek.

Szerdán: Erőssek, győzők, serények, gyűjtők, Vidámok egészségesek lesznek.

Csütörtökön: munkások, jámborok, tiszták, magok biráji lesznek.

Pénteken: Szerelmeskedők, Vendégeskedők, imitt amott mulatozók.

Szombaton: Mordok, erőtlenek, meddők, mérgesek lesznek.

Vasárnap: Kevélyek, kövérek, félelmesek lesznek

és haki rakod keress jó izü tiszta édes bort, fordítsd fel a Kast, tisztogasd meg szépen, fudd meg minden lépei között, meg szurkozott uj vászon rostjával füstöld meg a Téli bűdösségtől ugy tapazd lefenekit is, bocsásd ki de a dogojját a melly a kas oldalán telett ugyan azon kasra vagy csapjára kösd rá nem mégyen el a raj.

Hogy pedig jámborak és jók légyenek ezt miveld

A Fejér Juh gyapját igen jól meg mosva, fővénnyel meg dörgölve szárazon vond a kas lyukába hogy a Méhek meg mászkállják, mert valamint a Farkas gége, sok szőrei bizonyos, hogy hathatos a gonoszságra, ugy igaz hogy a Juh szőr olly hathatos a jámborságra, mindazáltal ne irtozz a haragos Méhektől, mert jobb a jámbornál, a mennivel erősebb annál.

Ha azt akarod, hogy meg ne marjanak, kend a Kas környékit Juh Téjjel, viszont ha akarod, hogy haragosok légyenek, ujj Veres poszton bocsásd ki őket Szeredán, kakas vérrel kend meg a posztót, ha hangya tojással kened a Posztót, annál serényebbek gyűjtőbbek lesznek.

Ha himlős, métellyes, pókos, sermjv(?) etc. léssen, idős borral tápláld meg vidámittya gyógyítja.

Hogy a Méhek a helyet szeressék egy keskeny vállutskát tarts előttünk, reggelenként belé hugyozzál, szeretik és reá gyűlnek.

A Méhek előtt kedvesek: A meg ért édes szilva, körtvély. Veres Eper, csinált aszszu szöllő és malosa szöllő.

Ha nem akarnák szaporítani. A Mezőről hozz Hangyát Fészkestől és tégy mindenik kas alá egy egy marokkal szaporítanak.

Hogy a raj el ne mennyen, mikor ki vér egy leveles ággal szórj vizet közikbe nem mehet el, meg száll.

Ha otthon nem létedbe a raj elmenne a kas szarváról vedd le a dugót és czövekeld a Méheskert közepibe, vissza jó, azután üjj egy széketskére, a dugót függeszd a nagy lábad ujjára oda száll s kasba foghatod.

Bizonyos jelre, szoktasd méheidet csergetésre, fütörötésre vagy hegedülésre.

Mikor bé akarod fogni előbb hugyozd meg a kast, füstöld fenyő szurokkal, dörgöld meg kömény virággal vagy zöld Leveleivel nints ennél jobb.

Hogy megismerhesd, ha szeretik a kast vagy nem? bé fogás után hajolly a kas oldalához s halgasd meg, ha ugy sebbeng, mint a Rák a

tarisznyában jó külömbbe, zúg, bojog, háborog mint a szélvész ten-
ger, és nem marad azon kasba, ekkor keress más kast; és azon mód sze-
rént készítsed el, és ha ezt is nem szereti, acsapjánál fogva üsd a Föld-
höz a raj had szakadgyon ki belőlle, hirtelen tégy más kast reá és belé
takarodik.

Azután, hogy jobbak légyenek párold meg őket egy kis tiszta izü
Seprő Pálinkával, nem hadják el a kast, sótt teli horgyák és sok rajt
eresztenek.

Hogy az öreg Anya Méh többet ne ereszszen, Kis Asszony nap
tájba szedd ki az Anya házakot nem fiasitanak, de meg ne öld az Anyát,
ha nem ova irtogasd meg a lép hegyeket, és osztán szép tiszta mizet
hordanak.

Ha öszve vesznek, vagy egy mást hordgyák így orvosold, adj dol-
got nékiek, egy jó marok mákat hints közikbe meg jobb, ha egy ritka
szitán, főveny szitálsz és Mákkal elegy egy marokkal hintesz közibe
a veszekedőknek, el állanak egy mástól veszekedés nem léssen.

Vége.

Vertati.

Ha a kóborló méh hordani kezd. Vagyon a patikában Németül
Nisz vurtz, Deákul Helleborus, ebből 8 gr. árát meg venni, azt hig méz
közi keverni, a kast mellyet hordanak el vévén, heljibe Üres kast tenni,
a méheket melle te bé tapasztván a Niszwurtzos mézet alája tenni, a
kóborló méh ott helybe, vagy a kertbe elvész.“

Az egész kézirat egyes részeiben feltűnő egyezést mutat az 1762-ben
Kolozsvárt névtelenül megjelent »Erdélyi méhecske...« című munka
egy-egy fejezeteivel. Ennek a munkának kiadója a csíkmindszenti szüle-
tésű PÁLFI LŐRINC minorita szerzetes. Így nem lehetetlen, hogy a fenti
kéziratot vagy annak egyik változatát, mely a Székelyföldön közkézen
foroghatott, PÁLFI ismerte.

Közli BALASSA IVÁN.